Dr. Stark Ferenc

Gondolatok*

egy hosszabb távú ösztöndíjpolitika szükségességéről és a Kodolányi János Intézet lehetséges szerepéről a nemzetközi oktatászervezés rendszerében

Az intézet címben jelzett szerepét akkor és csak akkor lehetséges meghatározni, ha a külföldiek magyarországi képzésében kialakultak és szervezetszerűen is elrendezettek a ma — tapasztalataink szerint — tisztázatlan célok, feladatok, ha célirányos fejlesztéssel, átrendezéssel ténylegesen meg tudjuk haladni a korábbi gyakorlat tehetetlenségi erejéből továbbélő és túlélt tevékenységi formákat.

Mindennek alapjául arra van szükség, hogy a *Magyar Köztársaság rendelkezzék* az adott pillanatban kormányon lévő politikai erők taktikai elgondolásaitól, ízlésétől független, az ország gazdasági, kulturális kapcsolataihoz fűződő, a kulturális-kommunikációs egységként értelmezett nemzet érdekei mentén kialakított, *hosszú távra érvényes ösztöndíjpolitikával.*

Át kell gondolni egyrészt, hogy a határon kívül élő magyar népcsoportok értelmiségének utánpótlása — egyes országokban kialakítása — az adott ország kisebbségpolitikai törekvéseit figyelembe véve milyen minőségű és mennyiségű képzési feladatot ró Magyarországra. Résztvállalásunk a kisebbségi értelmiség képzésében semmi esetre sem ölthet olyan formát, amely bármi módon is elerőtlenítheti a magyar népcsoportok saját felsőoktatás kialakítására irányuló törekvéseit. Ahol és amely szakmában az anyanyelvű képzés intézményes feltételei létrejöttek és a *kívánt színvonalon* működnek, abban a relációban és szakon meg kell szüntetni a teljes képzésre szóló ösztöndíjak adományozását és helyében a tehetséggondozás és a multiplikátorok képzésében való részvétel formáit kell fölerősítenünk (részképzés, posztgraduális képzés, kutatói ösztöndíjak stb.).

A teljes képzésre szóló ösztöndíjak tárgyában a magyarországi álláspont kialakításakor nem tekinthető kizárólagos alapnak a határon túli magyar szervezetek szubjektív motívumoktól sem mentes törekvése, amelynek homlokterében — érthetően és támogatandóan — a saját intézményrendszer kialakításának és megerősítésének kell állnia, hanem a ténylege-

* A Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Külügyminisztérium számára készült memorandum tervezete.

sen működő anyanyelvű képzőintézmények meglétéből, azok teljesítőképességéből helyes kiindulni. A teljes szakmai palettát nyújtani képes felsőoktatási intézményrendszert ugyanis még egy olyan erős, nagylélekszámú népcsoport, mint az erdélyi magyarság sem képes valamennyi szak tekintetében kellő színvonalon működtetni, nem is szólva a jóval kisebb létszámú és erőtlenebb nemzeti közösségekről. A jelenleginél jóval kedvezőbb kisebbségpolitikai helyzetet feltételezve is le kell tehát szögeznünk, hogy *a kívánt ösztöndíjpolitikának a határon túli magyarok teljes magyarországi képzésével tartós elemként kell számolnia.* El kell oszlatnia az ebben a tekintetben — határon kívül és belül — fel-felbukkanó bizonytalanságokat, az egyes magyar népcsoportok szükségleteihez igazodva — hosszabb távra — országonként meg kell határoznia a teljes képzés körébe vont szakokat, szakmacsoportokat.

A környező országok kisebbségpolitikájában belátható időn belül nem számolhatunk olyan pozitív irányú változással, amely magával vonná az anyanyelvű közoktatás rendszerének, színvonalának fejlődését. A jelenleg érvényesülő trendek — épp ellenkezőleg — a lehetőségek szűkítése (lásd: Vajdaság), az elbizonytalanítás (lásd: Szlovákia) és (már most is, de különösen hosszabb távon) a képzés színvonalának csökkenése irányába mutatnak. Ebben makroméretekben az újabban alakult egyházi iskolák (lásd: Erdély) sem képesek áttörést elérni. *Mindez* az iskolarendszerek természetesnek mondható különbségei kiegyenlítésének követelményével együtt továbbra is — és ugyancsak hosszú távon — *szükségessé teszi a magyarországi felsőfokú tanulmányok megkezdése előtt az előkészítő évfolyam alkalmazását.*

A teljes képzéssel azonos súlyú feladatként lenne szükséges kezelni a részképzést, a posztgraduális képzést és a szakember-továbbképzést. Ma úgy tűnik, ezek szervezeti, intézményi és szorosan vett dologi feltételei sok tekintetben tisztázatlanok, illetve csak részben állnak rendelkezésre.

A nem magyar anyanyelvű és etnikumú külföldiek képzéséhez fűződő érdekek mentén át kell gondolni a magyar-magyar kapcsolatokon kívüli külkapcsolataink és a külföldi ösztöndíjasképzés viszonyát. A külföldi ösztöndíjasképzés több évtizedes hagyományában bejáratódtak azok a pályák, amelyeken lényegében a kelet-európai szocialista rendszerek ideológiájának és politikájának költségkímélő exportja bonyolódott elsősorban a fejlődő országok irányában.

A politikai rendszerváltás idején keletkezett mennyiségi visszaeséstől eltekintve az ösztöndíj-adományozás célországait tekintve nem, vagy csak alig regisztrálható valamilyen érdemi változás. Az ösztöndíjas hallgatók — elenyésző számú kivételtől eltekintve — ma is a harmadik világ ország-

gaiból érkeznek, ugyanakkor ismert motívumoktól vezetve egyetemeinken tanulnak jelentős számban a kemény valutát fizető, idegen nyelvű képzést igénylő hallgatók. Ezzel egyidőben intézetünkben is megjelentek az önköltséges, egyetemi — benne magyar nyelvi — előkészítést igénylő hallgatók a fejlett (pl.: Nyugat-Európa, Japán), vagy a fejlettebb (a kis tigrisek államai) világból. Számuk, bár alacsony, ám nem elhanyagolható, és növekvő tendenciát mutat. Ez fontos jelzés egy átgondolt ösztöndíjpolitikában rejlő lehetőségekről. Mérlegre kell tehát tenni: hagyjuk-e az ösztöndíj-adományozást a korábban bejáratott pályán futni, ami a bonyolításban is óhatatlanul egyre nagyobb zavarokhoz fog vezetni, vagy új stratégiát alakítunk ki, s ennek feleltetjük meg a bonyolítás rendszerét. Úgy vélem, a válasz nem lehet kérdéses.

Egyetlen ország, különösen a kisebbek, így Magyarország sem nélkülözheti gazdasági és kulturális érdekei érvényesítéséhez azokat a külföldi szakembereket, akik jól ismerik belső viszonyaikat, s jól eligazodnak azokban. Az ilyen szakemberek jelenléte kitüntetett fontosságú olyan fejlett országokban, amelyekkel létérdekünk a gazdasági kapcsolatok erősítése. A leghatásosabb eszköz ehhez a teljes ösztöndíjas képzés. Úgy gondolom, nem kell hangsúlyozni, hogy ezek a kapcsolatok nem csupán a gazdasági, műszaki szakemberek, hanem az ország-, illetve nemzetképet a valóshoz közelíteni képes humán szakemberek meglétét is megkívánja. *Ezért tehát az ösztöndíjpolitikának mindenkor a képzési lehetőségek teljes spektrumában kell gondolkodnia* és megfelelő figyelmet fordítania a világ, de különösen a környező országok nem magyar anyanyelvű hungarológiai szakember utánpótlására.

A teljes ösztöndíjas képzés mellett — tehát a határon túli magyarok esetében megvalósítandó gyakorlathoz képest kisebb súllyal — *gondot kell fordítani a magyar diplomás külföldiek Magyarországhoz fűződő kapcsolatainak fenntartására,* ápolására, alkalmazni ennek érdekében az ösztöndíj-adományozásban rejlő lehetőségeket. (Otthoni praxis után továbbképzésre, posztgraduális képzésre, kutatási célra adományozott ösztöndíjak.)

Az intézetben leszűrhető tapasztalatok alapján tehát úgy látjuk, *el kell készíteni* és megfelelő — véleményem szerint kormányzati szinten — jóvá kell hagyatni egy *az ösztöndíjazást hosszabb távon meghatározó, azt biztos alapokra helyező dokumentumot,* amelynek az említetteket figyelembe véve *új irányultságot is kell szabnia ennek a tevékenységnek,* ugyanakkor fontosnak és logikusnak is tartjuk, hogy *a kapcsolatok intenzitásához igazított mértékben* (rendezett bonyolítási struktúra működtetésével) *továbbra is adományozzunk ösztöndíjat olyan fejlődő országok számára, amelyekkel ezirányú kapcsolataink immár hagyományosnak számí-*

tanak, és amelyek a piacépítés szempontjából a jövőben bizonnyal nem lesznek elhanyagolhatóak.

Milyen szervezet lenne kívánatos a megvalósításhoz ?

Úgy vélem, van néhány anakronisztikus elem abban, hogy — elsősorban a nem magyar anyanyelvű — külföldiek képzésével összefüggő tennivalók, függetlenül attól, hogy azok államigazgatási vagy nem kifejezetten igazgatási jellegűek, a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban koncentrálódnak. Célszerű lenne ezen a területen is felülvizsgálni a korábbi kemény központosítás feloldásának lehetőségét.

Első lépésként el kellene készíteni azoknak a tennivalóknak a katalógusát, amelyben mindenképp főhatósági szinten kell eljárni. Ide döntően a külföldiek magyarországi tanulmányaival összefüggő jogi, pénzügyi, valamint a kulturális diplomácia kompetencia körébe tartozó kérdések tartoznak. Ez okvetlenül szűkebb feladatrendszert jelent, mint amit az MKM hagyományos módon jelenleg ellát. A fennmaradó, jelentős súlyú döntéselőkészítési, döntési és bonyolítási feladatokat — a döntést illetően — minisztérium által működtetett testületre, egyebekben pedig egy meglévő, ám a feladat ellátására alkalmassá tett szakintézményre kell bízni. Ilyen intézmény lehetne a folyamatban ma sem elhanyagolható szerepű Kodolányi János Intézet.

Fölmerülhet olyan megoldás is, amely a nem államigazgatási tennivalókat egy közalapítványra és annak kuratóriumára ruházza. Ez azonban megítélésem szerint nem kívánatos áttételekhez, nehézkesebb működésmódhoz vezetne, és éppúgy igényelné a szakintézményi hátteret mind az előkészítésben, mind a bonyolításban, mint egy minisztérium által működtetett testület. Az alapítványi megoldás ellen szól továbbá, hogy államközi egyezmények végrehajtásáról, illetve ösztöndíj adományozásával az állam által vállalt kötelezettség teljesítéséről, azaz nem megosztható főhatósági felelősségről van szó. A minisztérium szerepének tehát mindenképp meghatározó jelentőségűnek kell maradnia.

A rendszer elemei, feladatmegosztásuk

(Az itt következő elgondolás egyik fontos elemét, a testületi döntést az ösztöndíjak országok közötti megosztásáról és az egyes pályázóknak való odaítéléséről a Határon Túli Magyarok Főosztálya már működőképesen alkalmazza.)

A rendszer magját az MKM által, az Országos Ösztöndíj Tanácshoz hasonlóan működtetett *testület alkotná.* Megfontolható, nem lehetne-e esetleg magának az OÖT-nek a hatáskörét kiterjeszteni a magyarországi

külföldi ösztöndíjas képzés területére, és annak albizottságaként működtetni ezt a testületet. A szervezeti megoldás nem perdöntő, fontosnak tűnik viszont, hogy a testületben helyet kapjanak a külföldi ösztöndíjasképzés eszközével is erősítendő nemzetközi kapcsolatokban érdekelt tárcák (Külügy-, Ipari és Kereskedelmi, Földművelési, Népjóléti Minisztérium stb.) az általuk felkért (tehát lényegében független), tekintélyes személyiségek útján. Az is fontosnak látszik, hogy képviselethez jussanak a felsőoktatási intézmények, valamint a hungarológia szempontjai, esetleg a Hungarológiai Tanács, a Rektori és a Főigazgatói Konferencia delegáltjai személyében.

A testület feladata lenne, hogy

- javaslattevőként részt vegyen a magyar ösztöndíjpolitika kialakításában, elveinek, stratégiai irányának meghatározásában, ezek szükségessé váló módosításában;
- javaslatot tegyen a ráfordítások mértékére;
- irányítsa az ösztöndíjpolitika realizálását, ennek keretében döntsön az ösztöndíjak régiók, országcsoportok, országok közötti elosztásáról, az ösztöndíjfajták (teljes és posztgraduális képzés, kutatói ösztöndíj stb.), a szakok, szakirányok közötti arányokról, az egyes ösztöndíjak odaítéléséről, esetleges meghosszabbításáról vagy visszavonásáról.

A feladatok és a hozzá tartozó jogosítványok lényegét tekintve ezzel megegyező szerepet tölt be a Határon Túli Magyar Ösztöndíjtanács. Bizonyosan szükség lesz a javaslattevő szerepkörbe tartozó ügyekben a két testület együttműködésére és közös fellépésére.

A rendszer másik fontos eleme a Művelődési és Közoktatási Minisztérium két főosztálya.
Az MKM feladatkörében gondoskodik

- a testületekre támaszkodva a Magyar Köztársaság ösztöndíjpolitikai céljainak, elveinek előterjesztéséről, kormányzati szintű jóváhagyatásáról;
- az állami költségvetésben — az esetlegességek kiküszöbölhetősége érdekében lehetőleg a tárcafejezet külön rovatában — a szükséges fedezet (képzési költségek, ideértve az előkészítő intézet és más infrastrukturális feltétel működtetésének fedezetét is, hallgatói juttatások) előterjesztéséről és jóváhagyatásáról;
- a külföldiek magyarországi képzését rendező jogszabályok megalkotásáról, karbantartásáról;

- a Külügyminisztériummal együttműködve az ösztöndíjak adományozásával összefüggő kulturális diplomáciai tennivalók ellátásáról;
- a döntéshozó testületek működéséről.

Az MKM feladatait a nemzetközi oktatási kapcsolatok, illetve a határon túli magyarok ügyeiben illetékes két főosztály — a belső munkamegosztásnak megfelelően — együttműködésben látja el.

A harmadik elem egy szakintézmény,
amelynek az ösztöndíjakról hozott testületi döntések előkészítésében és végrehajtásában kellene szerepet vállalnia. Korábban jeleztem: ez lehetne a Kodolányi János Intézet.

Miért éppen ez az intézmény?

A Kodolányi János Intézet (jogelődje a Nemzetközi Előkészítő Intézet) az egyetlen olyan intézmény az országban, amelynek kizárólagos feladata, hogy a külföldi ösztöndíjasokkal foglalkozzék, nyelvileg és szakmailag felkészítve őket a felsőfokú tanulmányokra, s bevezesse őket a magyar felsőoktatás intézményeibe. Több évtizedes — a határon túli magyarok esetében is immár fél évtizedes — tapasztalatot halmozott fel a legkülönbözőbb iskolarendszerekből érkezett hallgatók előképzettségéről, tudásszintjük és bizonyítványaik viszonyáról. Kapcsolatban áll minden olyan felsőoktatási intézménnyel, ahol külföldi ösztöndíjas tanult vagy tanul. Eddig is részese volt az ösztöndíjadományozás előkészítésének mind a magyarok, mind a nem magyar anyanyelvűek esetében. Élő kapcsolata van valamennyi érdekelt budapesti és számos érintett magyar külképviselettel. A feladat ellátására tehát felhatalmazás és csekély mértékű fejlesztés útján alkalmassá tehető.

Melyek ezek a feladatok?

- Az ösztöndíjlehetőségek országonkénti elosztásáról született döntés birtokában a külképviseletekkel együttműködve gondoskodik azok meghirdetéséről;
- feldolgozza a beérkezett pályázati anyagokat, előkészíti a döntést az egyes ösztöndíjak odaítéléséről (fordítja a bizonyítványokat, s a magyar értékelési rendszerrel megfeleltetve rangsorolja azokat, felvételi vizsga alapján rangsorolja az előkészítő évfolyamra kerülő határon túli magyar pályázókat stb.);
- az ösztöndíjak odaítéléséről hozott döntés birtokában gondoskodik az érdekeltek tájékoztatásáról, fogadja a beérkezőket, gondoskodik — az előkészítő évfolyam hallgatói esetében — az itt tartózkodáshoz szüksé-

ges okmányok beszerzéséről, a közvetlenül felsőoktatási intézménybe kerülők regisztrálásáról;

- szükség esetén vállalja (a megfelelő pénzügyi mechanizmus kialakítása feltételével) a képzési költségek és hallgatói ellátmányok eljuttatását a képző intézményekhez;
- nyelvileg és szakmailag fölkészíti a hallgatókat a felsőfokú tanulmányokra, gondoskodik elhelyezésükről;
- a felsőfokú oktatási intézményekkel együttműködve nyomon követi az ösztöndíjasok egyetemi, főiskolai pályafutását, tájékoztatja erről a döntéshozó testületet, az érdekelt külképviseleteket, illetve a határon túli magyar szervezeteket. Előkészíti döntésre az esetleges szakváltoztatási, hosszabbítási stb. kérelmeket.
- Az ehhez szükséges infrastruktúra kialakításának feltételével (erre ma egy maximum 250 mFt-os beruházással megvan az esély) gondoskodik a Budapesten és Budapest környékén tanuló ösztöndíjasok elhelyezéséről valamennyi kategóriában.

E rendszer működése — benne az intézet szerepvállalása — érdekében tisztázandó kérdések:

- Rendezni kell a külföldi ösztöndíjasok tanulmányaival összefüggő jogi helyzetet. Ennek során föl kell oldani azt az ellentmondást, amely az államközi egyezményekben foglalt, illetve más alapon adományozott ösztöndíjakkal keletkezett, a képzésre szóló állami kötelezettségvállalás és a felsőfokú intézmények autonómiájából fakadó felvételi döntési jog között feszül. Tekintettel arra, hogy már ma is több egyetem, egyetemi kar csak eredményes felvételi vizsga után fogad államközi egyezmény alapján ösztöndíjazott, vagy külföldön már felvett hallgatókat, akik korábban automatikusan váltak egyetemi polgárokká. Ez az egyébként jogszerű magatartás minden bizonnyal általánossá válik, s logikusan abban az esetben sem fog megváltozni, ha a képzési költségeket ezekre a hallgatókra is megkapják az intézmények.
  Úgy vélem, a képző intézmények jogsérelmét elkerülendő, a jövőben olyan bonyolítási módot kell találni, pontosabban azt úgy kell szabályozni, hogy az államközi egyezményekben a képzésre szóló kötelezettségvállalás csak az érintett felsőoktatási intézmény közbejöttével kötődhessen személyekhez. A kialakítandó eljárásban tehát az államközi egyezmények megkötésekor ilyen értelemben is meg kell egyezni a partnerekkel. A pazarlás elkerülése — tekintettel arra, hogy az említettek majdnem kizárólag az előkészítő évfolyamot végző ösztöndíjasokat érintik — fokozza az előkészítő intézetbe való felvétel felelősségét.

Következésképp az államközi egyezmény alapján érkező jelöltekkel is úgy kellene eljárni, mint az egyéb ösztöndíjra pályázók esetében (bizonyítvány, értékelés, rangsor, személyre szóló testületi döntés).

- Rendezni kell az előkészítő intézet jogállását, szabályozni szerepét az ösztöndíjasok egyetemre, főiskolára jutásában.
  Mivel nem tárgya ennek a gondolatsornak, így nem térek ki annak a teljesítménynek az értékelésére, amit az intézet a magyar nyelvi felkészítésben és a felvételhez szükséges szaktárgyakban mutatkozó rendkívül heterogén előképzettségi szint nivellálásában és a felvételi követelményekhez való közelítésben nyújtani képes. Úgy vélem, mi több, meggyőződésem, az intézettel ebben egyetlen ún. 0-dik évfolyam sem versenyképes. Ám épp az ezekhez a bevételt hozó 0-dik évfolyamokhoz és más, pl. az idegen nyelvű „képzéshez" fűződő pillanatnyi érdekek hoznak felszínre, vagy ösztönöznek rejtett törekvéseket az intézet szerepének megkérdőjelezésére.

Erre az alábbi — jogszabályokban tisztázandó — tények adnak lehetőséget:

- Az intézet jogi státusának, a magyar oktatási rendszerben elfoglalt helyének rendezetlensége.
- A felsőoktatásról szóló törvény és ennek nyomán az egyetemi, főiskolai statutumok, testületi döntések a képzőintézetekbe való bejutást úgy szabályozzák, hogy (pl. a vitt pontok kiszámításában) csak és kizárólag a magyar középfokú oktatás struktúráját tartják szem előtt.
- Várhatóan a jövőben csak tizenkét évfolyamos közoktatási pályafutás után lehet felsőfokú tanulmányokra jelentkezni. Számos közoktatási rendszer — hirtelen csak Ukrajnát említem a Kárpátalján élő magyarok okán — jelentős mértékben eltér a magyartól. Nincs jogszabályban rendezve, hogy az előkészítő intézetben folytatott tanulmányok, amelyeknek a magyar nyelvi képzés mellett legfontosabb feladata, hogy kiegyenlítse a magyar és más oktatási rendszerek különbségeit, hogyan, mi módon esnek latba a felvételeknél.

Infrastrukturális kérdések

A kollégiumi kapacitás eredendő szűkössége, az érzékelhetően növekvő hallgatói létszám s az ennek nyomán született és várhatóan még születő intézményi döntések problematikussá teszik a teljes képzésű ösztöndíjas hallgatók kollégiumi elhelyezését mind a határon túli magyarok, mind a nem magyarok esetében. A posztgraduális képzésre érkezők, a kutatói ösztöndíjasok elszállásolása eddig igen jelentős — nagy valószínűséggel az érdemi munka támogatásától elvont — összegek felhasználásá-

val történt. A részképzésre fogadott, elsősorban határon túli magyar hallgatók elhelyezése pedig lényegében megoldatlan.

A határon túli magyar ösztöndíjasok Márton Áron Kollégiuma számára a tárca segítségével ebben az évben sikerült épületet vásárolni, ez azonban generális felújításra és átalakításra szorul, ami az elkövetkezendő kb. három év feladata. Költségigénye jelentős. (450-500 mFt.) A kialakítható helyek száma csak szűkösen lesz elegendő a teljes képzésben részesülő határon túli magyar hallgatók elhelyezésére.

Az objektum egy olyan épületkomplexum része, amelynek a többi alkotóeleme jó állapotban van, kiválóan alkalmas kollégiumi célokra, ahol tehát kialakítható lenne a Budapesten és Budapest környékén tanuló külföldi hallgatók diákközpontja, jó munka- és életfeltételek teremthetők mintegy 1200-1300 főnyi teljes képzésű, posztgraduális és tudományos kutatói ösztöndíjas számára és a részképzésre érkezők is elhelyezhetők.

Az intézmény szakmai programjára, a nemzetközi oktatásszervezésben betölthető szerepére vonatkozóan is születtek már elképzelések. Működése a felvázolt rendszer részeként önálló intézményként, vagy ha ez gazdasági vagy szervezeti okokból nem lenne megvalósítható, az intézet nagy önállósággal tevékenykedő részeként lenne elképzelhető.

A megvásárolható épületrész jelenlegi ára hőközponttal, hatalmas szabad területtel együtt 210 mFt + ÁFA.

Ezzel a beruházással és a Márton Áron Kollégium már birtokunkban lévő épületének átalakításával, felújításával lényegében létrehozható az infrastrukturális háttere egy olyan ösztöndíjpolitikának, amely méltó a Magyar Köztársasághoz.

Elismerve, hogy ez a gondolatsor nem minden elemében kiérlelt, a felvetett és megoldásra váró problémák katalógusa sem teljes, ajánlom azt továbbgondolásra és felhasználásra.